

Ekonomia społeczna jako instrument rozwoju regionu oraz społeczności lokalnych*

Marta Bohdziewicz-Lulewicz
Joanna Sutula

Streszczenie: Celem artykułu jest krótkie omówienie rodowodu i miejsca ekonomii społecznej w aspekcie rozwoju społeczności lokalnych i, szerzej, regionu. Ekonomia społeczna jest oparta na partycypacji i współpracy, dlatego też w artykule zostanie poruszona kwestia roli i zasad tworzenia partnerstwa zarówno na poziomie lokalnym, jak i regionalnym. Zamierzeniem autorek jest również przedstawienie funkcji ekonomii społecznej w kontekście rozwoju, głównie na poziomie społeczności lokalnych, jak również regionalnych planów wzmocnienia społeczności gmin i powiatów Małopolski w zakresie wykorzystania instrumentarium tego sektora.

Słowa kluczowe: ekonomia społeczna, rozwój społeczności lokalnych i regionów, Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej.

1. Miejsce i rodowód ekonomii społecznej a jej rola w rozwoju

Ekonomia społeczna jako pojęcie budzi sporo kontrowersji zarówno definicyjnych, jak i wynikających z jej usytuowania w szerszym kontekście gospodarki. Zaczniemy od kwestii, którą podniósł J. Hausner, że błędem jest traktowanie ekonomii społecznej jako nowego podejścia do ekonomii czy traktowanie jej jako odrębnej gałęzi. Jest to raczej „określony segment działalności gospodarczej ulokowany w trójkącie, którego boki wyznaczają – gospodarka rynkowa, społeczeństwo obywatelskie i państwo demokratyczne” [Hausner, 2008a, s. 11], co w praktyce ma oznaczać próbę pogodzenia racjonalności lokacyjnej (przypisywanej wolnemu rynkowi), racjonalności dystrybucyjnej (przypisywanej państwu) oraz racjonalności solidarności (przypisywanej społeczeństwu) [Kwaśnicki, 2005, s. 12].

Z powyższej analizy wyłania się obraz ekonomii społecznej czerpiącej z trzech sektorów; z założenia powinny to być elementy najbardziej cenne i warte kompilacji. Ta idealistyczna wizja ma oczywiście swoich przeciwników, dla których ekonomia społeczna – jako „trzecia droga”² wymagająca interwencjonizmu – niesie ze sobą co najmniej ryzyko wykrzywienia procesów rynkowych oraz inżynierii społecznej

zakłócającej naturalne mechanizmy międzyludzkie. Jednak w literaturze naukowej, co ciekawe, trudno znaleźć opracowania analizujące z liberalnej perspektywy ekonomię społeczną zarówno z jej teoretycznymi założeniami, jak i praktyką. Z taką krytyką można się natomiast spotkać w kulturalnych rozmowach osób zaangażowanych w działalność w tym obszarze, jak również w mediach³.

Nie wchodząc w spory między wyznawcami „niewidzialnej ręki rynku” rozwiązującej samoistnie wszelkie problemy gospodarcze i społeczne, należy rozważyć kolejne założenie, które może być istotne

³ Przykładem może tu być artykuł pt. *Eurodotacja na lewą spółdzielnię* [Lisowska, 2012].

NOTA O AUTORKACH

Marta Bohdziewicz-Lulewicz – absolwentka Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, pracownik Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Krakowie, zatrudniona w projekcie realizowanym w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Poddziałanie 7.2.2 – *Wsparcie ekonomii społecznej* na stanowisku konsultanta ds. współpracy z podmiotami ekonomii społecznej. Ekonomią w teorii i praktyce zajmuje się od 2003 r. Joanna Sutula – politolog i kulturoznawca, absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego; od 2005 r. związana z sektorem ekonomii społecznej jako konsultant w zakresie budowania i rozwijania partnerstw oraz pozyskiwania funduszy; pracownik Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Krakowie, zatrudniona w projekcie realizowanym w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Poddziałanie 7.2.2 – *Wsparcie ekonomii społecznej* na stanowisku Koordynatora Małopolskiego Paktu na rzecz Ekonomii Społecznej; członek Kapituły organizowanego przez ROPS konkursu Małopolski Lider Przedsiębiorczości Społecznej.

¹ W artykule częściowo wykorzystano materiał opracowany na potrzeby Wieloletniego regionalnego planu działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w regionie.

² Pojęcie wprowadzone przez A. Giddensa (zob. *Trzecia droga. Odnowa socjaldemokracji*). W praktyce weszło do użycia dla określenia systemu społeczno-gospodarczego łączącego cechy ustroju kapitalistycznego i socjalistycznego.

z punktu widzenia myślenia o rozwoju – że „gospodarka społeczna powinna być raczej postrzegana, jako aktywność komplementarna do rynku i państwa” [Kwaśnicki, 2005, s. 11]. Ta perspektywa wywodzi ekonomię społeczną lub wręcz utożsamia ją z trzecim sektorem. Należy zwrócić uwagę, że ekonomia społeczna w tym ujęciu nie jest quasi-sektorem, a raczej zajmuje pozycję uzupełniającą w stosunku do rynku i państwa, jako dwóch „kół”. Ma to ważne implikacje – komplementarność, czyli wzajemne uzupełnianie się, zakłada proces elastycznego dopasowywania się do rzeczywistości uwarunkowanej, zarówno w skali makro (ustrojem państwa, koniunkturą gospodarczą), jak i mikro (specyficznymi, formalnymi i nieformalnymi strukturami lokalnymi). Powoduje to:

- elastyczne reagowanie/dopasowywanie się do potrzeb grup społecznych, środowisk czy konkretnych ludzi,
- różnorodność inicjatyw,
- spontaniczność i oddolność,
- innowacyjność, nieszablonowość.

W takim układzie, to głównie te cechy powinny być wyróżnione, jeśli chcemy zachować charakter ekonomii społecznej. Wszelkie zaś interwencje w rozwój inicjatyw ekonomii społecznej powinny być ograniczone do tworzenia warunków sprzyjających swobodnej, nieskrępowanej i innowacyjnej działalności obywatelskiej. Należy też zwrócić uwagę na ryzyko, jakie niesie ze sobą szerokie wsparcie finansowe (bezzwrotne), zwłaszcza gdy jest ono powiązane ze wspieraniem konkretnych, wybranych form prawnych czy inicjatyw (rodzajów projektów), a nie celów, które na etapie planowania polityk publicznych uznajemy za priorytetowe. Obecna sytuacja powoduje bowiem naturalny zwrot potencjalnych liderów i animatorów w kierunku działań, na które są w danym momencie środki finansowe zamiast w kierunku inicjatyw mających na celu rozwiązanie problemów lub rozwój wynikający z lokalnych, aktualnych uwarunkowań.

Rozważając różne kwestie dotyczące ekonomii społecznej i próbując odnieść je do rozwoju społeczności lokalnych, ale i poszczególnych ludzi, którzy te społeczności tworzą, warto zwrócić uwagę na jej aspekt zakorzenienia w wartościach. Jak analizuje J. Filek, filozoficznych podstaw myślenia spójnego z założeniami ekonomii społecznej można się dopatrywać zarówno w aspekcie ontologicznym,

etycznym, jak i antropologicznym na przestrzeni wieków, począwszy od starożytności [Filek, 2012, s. 37].

W wymiarze ontologicznym ekonomia społeczna wyrasta z arystotelesowskiego przekonania, że człowiek jest istotą społeczną, a wspólnota czymś naturalnym i niezbędnym naturze ludzkiej oraz, że wspólnota (*polis*⁴) pozwala w pełni zrealizować jednostce swe człowieczeństwo. Cechą polis jest wszechstronna samowystarczalność pozwalająca zaspokajać wszystkie niezbędne dla rozwoju człowieka potrzeby. Konsekwencją przyjętej powyżej charakterystyki natury ludzkiej stały się rozważania o sprawiedliwości, odpowiedzialności i solidarności z drugim człowiekiem [Filek, 2012, s. 38]. Ciekawych wniosków dostarcza również filozoficzne ujęcie założeń ekonomii społecznej w aspekcie antropologicznym. Ich podstawą jest wcześniej opisana idea, która głosi, że człowiek musi żyć w społeczeństwie (z racji swej natury) oraz pogląd o roli i wadze współpracy dającej większy efekt niż zwykła suma pojedynczych czynów⁵. Bliżej naszych czasów pojawiają się ideologie mające w Polsce nienajlepsze konotacje⁶, podkreślające rolę pracy w życiu człowieka. Konstytutywną wartością w życiu człowieka jest praca – to przekonanie leży u podstaw konceptu Arystotelesa, jak i Morusa, Campanella, Saint-Simona, Fouriera, Owena, Staszica, kończąc na Janie Pawle II i Tischnerze [Filek, 2012, s. 49-51]. Ten aspekt jest obecnie na polu ekonomii społecznej chyba najmocniej eksponowany. Najwyższą wartością inicjatyw z tego obszaru jest bowiem, jak się powszechnie uznaje, tworzenie miejsc pracy dla tych, którzy jej nie mogą podjąć samodzielnie. Godna podkreślenia jest też rola współpracy w tak skomponowanym układzie człowiek-wspólnota-praca. Współpraca w tym ujęciu to nie tylko podział pracy i zwiększona efektywność wytwórcza, ale korzyść płynąca dla każdej z osób zaangażowanych w ten proces w kategoriach uczenia się i rozwoju.

⁴ *Polis* to niezależna wspólnota obywateli, którzy rządzą się sami; zamieszkiwała określony obszar (zwykle składający się z ośrodka miejskiego i okolicznych terenów wiejskich), połączona była językiem, pielęgnowanymi kultami religijnymi i wyznawanymi wartościami moralnymi [Bravo, Włpszycka, 1988, s. 133-134].

⁵ Należy jednak zwrócić uwagę na myślenie zgoła odmienne, które dało podwaliny pod wolnorynkową zasadę maksymalizacji zysku i jest ekonomii społecznej skrajnie obce. Fundament pod odmienne podejście do gospodarki dał indywidualizm czy konsekwencjonizm uznający wręcz, że „cel uświęca środki” [Filek, 2012, s. 47, 49].

⁶ Marksizm.

Zwróćmy uwagę na kilka aspektów myślenia o ekonomii społecznej i stymulowania jej rozwoju, zwłaszcza na poziomie społeczności lokalnych, w kontekście zarysowanego (bardzo skrótowo i wybiórczo) dziedzictwa filozoficznego:

1. Wspólnota – jako miejsce, w którym dzięki zaangażowaniu obywateli dochodzi do samowystarczalnego bytu i rozwoju. Z podobną koncepcją w obszarze ekonomii społecznej można się spotkać choćby w przypadku rozważań na temat funkcjonalnych społeczności. „Społeczność funkcjonalna to społeczność, która jest zdolna do stawiania i realizowania wspólnych celów oraz zaspokajania podstawowych potrzeb swoich członków. O stopniu funkcjonalności społeczności świadczy stopień ochrony bezpieczeństwa jej i jej członków oraz możliwości i gwarancje zaspokojenia potrzeb, dążeń, aspiracji i oczekiwań pojedynczych ludzi i grup” [Woźniak, 2002, s. 10]⁷. Powiada się bowiem, że ekonomia społeczna podchodząc do rozwoju społeczności lokalnej w zrównoważony i trwały sposób, podnosi jej sprawność i samowystarczalność.
2. Człowiek, mieszkaniec wspólnoty lokalnej – jest z nią nierozzerwalnie związany, jest zarówno jej potrzebny, jak i ona jest potrzebna jemu. Można by postawić pytanie czy takie podejście jest aktualne w dobie nieograniczonych możliwości dowolnego zmieniania wspólnot? Z punktu widzenia współczesnej psychologii społecznej, a także rozważań na temat roli ekonomii społecznej należy jednak przyjąć założenie, że większość ludzi odczuwa potrzebę zakorzenienia w grupie – począwszy od rodziny, przyjaciół, sąsiadów, ale i większej społeczności⁸. Stąd inicjatywy ekonomii społecznej we wspólnotach lokalnych – angażujące mieszkańców w różnorakie zajęcia, zarówno o charakterze gospodarczym, pomocy sąsiedzkiej, jak i zupełnie nieformalne spędzanie wspólnego czasu – pełnią bardzo ważną rolę w budowie poczucia tożsamości i przynależności do grupy i miejsca.

3. Z przekonania o społecznej naturze człowieka oraz potrzebie wspólnoty bierze się przeświadczenie o roli ekonomii społecznej we włączaniu jednostek znajdujących się „na marginesie życia społecznego” ponownie do społeczeństwa – najpełniej poprzez tworzenie miejsc pracy w podmiotach ekonomii społecznej, ale też przez szereg inicjatyw angażujących różne grupy społeczne w ich realizację czy adresowanych do nich (np. inicjatywy edukacyjne, kulturalne dla dzieci, młodzieży czy osób starszych).
4. Współpraca – jako element znaczący w inicjatywach ekonomii społecznej, na bazie którego dochodzi do podniesienia kapitału ludzkiego (m.in. poprzez uczenie się od innych), kapitału społecznego (budowa więzi, zaufania, wspólnych norm postępowania), wykorzystania zasobów pozostających w gestii różnych interesariuszy.

2. Pojęcie rozwoju społeczno-gospodarczego

Aby móc przejść do zasadniczej części artykułu, nie sposób pominąć następującego pytania: co rozumiemy pod pojęciem rozwoju? Poszukując nowożytnych korzeni tego pojęcia, w pierwszej kolejności natrafiamy na oświeceniowe teorie postępu Turgota i Condorceta, będące „manifestacją oświeceniowego optymizmu, niezachwianej wiary w potęgę wiedzy i jej dobroczynne skutki oraz przekonanie, że rodzaj ludzki może odnaleźć niedługo sposób życia zgodny ze swą naturą” [Szacki, 2005, s. 98]. Podstawowym założeniem teorii postępu było przekonanie, że:

- rozwój społeczny ma charakter prawidłowy,
- są pewne określone fazy tego rozwoju następujące po sobie w sposób regularny i uporządkowany,
- następuje kumulatywność rozwoju wszystkich dziedzin ludzkiej kultury,
- można prognozować przemiany społeczne [Szacki, 2005, s. 98].

Jak można zauważyć, było to rozumowanie zakładające, że proces ma charakter ewolucyjnych przemian, wynikających z mobilności społeczeństwa, a „składnikiem natury ludzkiej jest swoisty popęd innowacyjny, który nie pozwala zadowolić się tym, co zostało już osiągnięte” [Szacki, 2005, s. 99]. Mechanizmy rozwoju społecznego były postrzegane

⁷ Funkcjonalna społeczność – zaradni obywatele. Priorytety strategiczne polityki społecznej Miasta Poznania; UM Poznań, 2002 (koncepcja prof. Zbigniewa Woźniaka).

⁸ Zjawisko wciąż mocno widoczne na polskiej wsi.

na przestrzeni ostatnich trzech wieków rozmaicie: od wyżej wymienionego przekonania o naturalnym, wynikającym z rozumu i natury ludzkiej popędzie do pozytywnej zmiany, przez uznanie rozwoju ludzkiego jako jednego z praw natury, w którym społeczeństwo, tak jak przyroda, poddaje się naturalnym prawom ewolucji (ewolucjonizm), przez przeświadczenie, że to świadomość klasowa (nadbudowa), czyli świadomość miejsca i roli w sposobie produkcji (bazy) determinuje rozwój społeczny (materializm historyczny), przez teorie humanistyczne, z weberowską na czele, mówiące raczej o zmianach (czyli czymś bezkierunkowym), gdzie „bieg historii” może poddać się nagłym zwrotom związanym np. z pojawieniem się charyzmatycznego przywódcy, który potrafi wytrącić społeczeństwo z utartych kolein ruchu.

Pisząc o rozwoju w obszarze ekonomii społecznej nie sposób również nie wymienić dwóch wielkich paradygmatów⁹ ekonomicznych – neoklasycznego oraz neokeynesowskiego. Z punktu widzenia rozwoju regionalnego można bowiem koncepcje rozwoju podzielić na dwie podstawowe grupy odpowiadające tym głównym nurtom. Implikują one dwa odmienne podejścia do roli rynku, a co za tym idzie – stymulowania jego rozwoju. Teorie nurtu neoklasycznego charakteryzują się doktryną neoliberalną, która traktuje wolny rynek jako optymalny mechanizm regulacyjny. W myśl tego nurtu, swobodne kształtowanie się cen towarów, usług i czynników produkcji, z jednej strony, oraz swobodne decyzje maksymalizujących zyski producentów i inwestorów, z drugiej, powodują, że dany kraj czy region wytwarza z posiadanych zasobów maksymalny możliwy do wytworzenia PKB, a gospodarka dąży do równowagi [Nowak, 2011, s. 15]. Z kolei teorie wywodzące się z nurtu neokeynesowskiego posługują się interwencjonizmem – jako nieodzownym mechanizmem regulacyjnym także w wymiarze regionalnym. W teoriach tych następuje odrzucenie tezy klasycznej ekonomii, że nieregulowany wolny rynek dąży zawsze do równowagi popytu i podaży, która może zapewnić niemal pełne zatrudnienie (utrzymywać bezrobocie na pewnym naturalnym

poziomie¹⁰). Jest to spojrzenie na rozwój gospodarczy z poziomu makro – przyjęcie jednej z dwóch wyżej wymienionych opcji ma wpływ na kształtowanie polityki na poziomie polityki państwa, choć jak twierdzi Nowak – także regionu [Nowak, 2011, s. 15].

Schodząc na poziom społeczności lokalnych, należy zwrócić uwagę na teorie rozwoju mówiące o pochodzeniu czynników, na bazie których może on następować (teoria rozwoju endogennego i egzogenego) oraz integrującą wagę czynników wewnętrznych i zewnętrznych teorię rozwoju neoendogenego. Rozwój egzogeny to rozwój oparty o czynniki zewnętrzne, np. wiedzę ekspercką, wsparcie finansowe, merytoryczne i organizacyjne pochodzące z zewnątrz danej społeczności lokalnej. Rozwój endogeny, jak sugeruje sama nazwa to taki, który bazuje na zasobach i potencjale społeczności lokalnej. Na potencjał lokalny składają się z kolei takie elementy, jak: poczucie tożsamości ze społecznością lokalną, angażowanie się członków społeczności lokalnej we wspólne sprawy, umiejętność rozwiązywania problemów, dostęp do zasobów [Chaskin i in., 2007, s.47]. Na nieco inne czynniki rozwoju gospodarczego na poziomie lokalnym zwraca uwagę J. Hryniewicz. Z jego badań wynika, że najważniejszymi czynnikami sprawczymi rozwoju są: mobilizacja społeczna, wykształcenie oraz import kulturowy. Zauważa on, że rozwój gospodarczy na poziomie lokalnym jest „koincydencją zjawisk ekonomicznych, społeczno-kulturowych i politycznych” [Hryniewicz, 2000, s. 53].

W teorii neoendogennej [Gorlach, 2007, s. 137-150] podkreśla się znaczenie przede wszystkim czynników wewnętrznych, zasobów danej społeczności, ale w połączeniu z wykorzystaniem zasobów zewnętrznych, których dostarczycielem mogą być organizacje pozarządowe lub nawet ponadnarodowe (np. Unia Europejska) [Bohdziewicz-Lulewicz i in., 2008, s. 265-266]. Powodzenie realizowanych przedsięwzięć jest warunkowane przez włączenie w nie mieszkańców. Ci z kolei są skłonni angażować się w działania na rzecz rozwoju lokalnego przy poszanowaniu i wykorzystaniu ich wiedzy, umiejętności, doświadczenia, a przede wszystkim wartości, które wyznają. Natomiast wiedza ekspercka ma być uzupełnieniem, kłamrą spinającą operacyjnie powyższe

⁹ Pewien obowiązujący styl myślenia, który organizuje sposób postrzegania i wartościowania analizowanych zjawisk poprzez odkrycie określonej prawdy o rzeczywistości.

¹⁰ Tzw. naturalna stopa bezrobocia występująca w warunkach równowagi na rynku pracy; tworzą ją osoby, które nie zamierzają podjąć zatrudnienia.

zasoby i służyć do wypracowania użytecznych rozwiązań lokalnych problemów, łącznie z informacją i sposobem pozyskania funduszy na ich realizację.

Znaczenie lokalnych czynników rozwoju bardzo silnie podkreśla Komisja Europejska, m.in. uruchamiając programy pilotażowe, które miały pokazać potencjał lokalnej aktywności w tym względzie. W tym sensie następowała zmiana podejścia do sposobu, w jakim tworzono programy publiczne. Jak dokumentuje to OECD, następowało przejście od trybu „odgórnego” planowania rozwoju do trybu „oddolnego”. Zmiana ta była spowodowana niepowodzeniem wcześniejszego podejścia, w którym obszar lokalny był przedmiotem centralnej polityki rozwojowej (rozwiązania transportowe, przemysłowe itp. nie prowadziły do oczekiwanych efektów na terenach zapóźnionych [Jałowiecki, 1993, s. 59]. Przyjęto pogląd, że skuteczniejsze jest wspieranie oddolnych przedsięwzięć i programów rozwojowych. W ramach tego podejścia za kluczowe uznano wsparcie dla lokalnej przedsiębiorczości, rozwijania kapitału ludzkiego, upowszechniania innowacji oraz budowania lokalnych instytucji i sieci firm, czyli właśnie endogennych czynników rozwoju. Oczywiście ekonomia społeczna wpisала się w ten nurt myślenia, ponieważ jest postrzegana jako katalizator oddolnego rozwoju społeczności lokalnej opartego o jej potencjał.

3. Partnerstwo jako zasada stymulowania rozwoju w obszarze ekonomii społecznej

Według OECD lokalny rozwój jest procesem, w ramach którego lokalne instytucje i osoby mobilizują się do wytwarzania oraz wzmacniania lokalnych społeczności dzięki wykorzystaniu – tak bardzo, jak jest to możliwe – jej zasobów. Rozwój lokalny jest oddolną próbą zwiększenia zatrudnienia, dochodów i jakości życia mieszkańców lokalnych społeczności [Best, 2001, s. 22]. Wizja rozwoju musi odpowiadać na lokalne potrzeby, dlatego też rozwój jest możliwy wyłącznie w oparciu o zaangażowanie lokalnych instytucji i osób, które najlepiej je znają. Udział lokalnych partnerów jest również niezbędny do wdrażania strategii zaprojektowanych z poziomu centralnego, ponieważ dostosowuje je do lokalnej sytuacji, a także wnosi dodatkowe pomysły i propozycje działania. Rozwój lokalny jest więc wspólnym celem, który łączy wszystkie lokalne instytucje,

organizacje oraz mieszkańców. Ponadto jest on możliwy do osiągnięcia tylko dzięki zaangażowaniu jak najszerszego grona lokalnych partnerów [Georgica, Gorzelak, 1992, s. 23].

Potwierdzeniem tych założeń jest np. działalność w Polsce ponad 300 partnerstw w formule Lokalnych Grup Działania¹¹, których celem jest opracowanie i wdrożenie lokalnych strategii rozwoju. Partnerskie podejście do rozwiązywania lokalnych problemów przejawia się także w coraz większej liczbie spółdzielni socjalnych osób prawnych, powoływanych przez gminy i/lub organizacje pozarządowe.

Partnerstwo jest najlepszym narzędziem do rozwiązywania problemów lokalnych, gdyż pozwala na lepsze wykorzystanie ograniczonych możliwości i zasobów, które są często marnowane w rozproszonych działaniach różnych podmiotów. Współpraca to zysk dla każdego z partnerów, ale też wartość dodana dla całej społeczności lokalnej. Dotyczy to szczególnie tak złożonych zjawisk, jakimi są bezrobocie, wykluczenie społeczne czy dyskryminacja¹².

Partnerstwo lokalne to platforma współpracy pomiędzy różnorodnymi partnerami, którzy wspólnie, w sposób systematyczny, trwały i z wykorzystaniem innowacyjnych metod oraz środków planują, projektują, wdrażają i realizują określone działania i inicjatywy, których celem jest rozwój lokalnego środowiska społeczno-gospodarczego i budowa tożsamości lokalnej wśród członków danej społeczności [Sobolewski, 2007, s. 10].

Partnerstwo lokalne to platforma współpracy pomiędzy różnorodnymi partnerami, którzy wspólnie, w sposób systematyczny, trwały i z wykorzystaniem innowacyjnych metod oraz środków planują, projektują, wdrażają i realizują określone działania i inicjatywy, których celem jest rozwój lokalnego środowiska społeczno-gospodarczego i budowa tożsamości lokalnej wśród członków danej społeczności [Sobolewski, 2007, s. 10].

¹¹ Lokalna Grupa Działania (LGD) – rodzaj partnerstwa tworzonego na obszarach wiejskich; LGD zrzesza przedstawicieli trzech sektorów oraz mieszkańców danego obszaru wyznaczonego granicą gmin członkowskich.

¹² Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy z 20 kwietnia 2004 r. włączyła instytucje partnerstwa lokalnego do instytucji rynku pracy, jako instytucje realizujące inicjatywy partnerów rynku pracy. Partnerstwa lokalne utworzone w celu realizacji zadań określonych ustawą są wspierane przez organy samorządu terytorialnego.

Współpraca minimum dwóch partnerów daje efekt synergii – wspólne działania przynoszą większe, lepsze efekty niż suma pojedynczych działań tych samych podmiotów. Wymaga to oczywiście sprawnej komunikacji i jasno ustalonych zasad pracy zespołowej, podziału zadań i kompetencji. Partnerstwo jest wyzwaniem – instytucje współpracujące mają dostęp do większego potencjału, dzielą się zobowiązaniami i zadaniami, ale ponoszą też koszty i ryzyko [Tennyson, 2006, s. 10].

Aby partnerstwo sprawnie i skutecznie funkcjonowało, konieczne jest przestrzeganie przez wszystkich partnerów pewnych zasad. Współpraca powinna być przede wszystkim rzeczywista, a nie jedynie deklaratywna. O trwałości współpracy i sukcesie partnerstwa decyduje cel partnerstwa i jasno określona rola partnerów [Instytucjonalizacja, 2012]. Oprócz wspólnego celu, każdy z partnerów powinien widzieć we wspólnym działaniu zysk dla własnej instytucji – partnerstwo musi się opłacać. Ważne jest, aby wszyscy partnerzy czuli się potrzebni, wręcz niezbędni do realizacji wspólnych działań. Najskuteczniejsze partnerstwa lokalne to te, w przypadku których w prace zaangażowani są przedstawiciele wszystkich sektorów (publicznego, prywatnego, społecznego), gdyż umożliwia to dostęp do najszerszych zasobów.

Budowa partnerstwa zaczyna się od etapu jego inicjowania – to najważniejszy i często najtrudniejszy z etapów. Przekonanie do partnerstwa to przekonanie do zmiany, nowej metody pracy, a przede wszystkim do zaufania innym osobom, instytucjom. Przyczyną bierności społeczeństw lokalnych jest brak zaufania oraz brak wiarygodnych instytucji, które wspomogą wspólne działania i niejako dadzą gwarancję, że partnerstwo się uda i przyniesie korzyści [Komendant-Brodowska, Łukasiak, 2009, s. 38]. Gwarantem może być samorząd lokalny lub lider społeczności, do którego wszyscy mają zaufanie. Partnerstwo może też być animowane przez zewnętrzny podmiot. Nie zmienia to zakresu działań inicjatora [Tennyson, 2010, s. 12]. Obecność zewnętrznej instytucji lub eksperta jest konieczna, gdy wśród społeczności nie znajdzie się inicjator, do którego wszyscy będą mieli zaufanie. Pierwsze kroki animatora partnerstwa to rozpoznanie środowiska, identyfikacja i wybór partnerów oraz przeprowadzenie spotkań, których wynikiem będzie zawiązanie partnerstwa (podpisanie porozumienia).

W przypadku partnerstw na poziomie regionalnym, ze względu na potencjalnie dużo większą liczbę partnerów niż w partnerstwie lokalnym mamy do czynienia raczej z sieciami sektorowymi lub branżowymi [Serafin i in., 2005, s. 9]. Sieci skupiają przedstawicieli jednego- lub więcej sektorów działających w danej dziedzinie. Rzadko są zawiązywane regionalne partnerstwa na rzecz rozwoju regionu (jak ma to miejsce w przypadku partnerstw na rzecz lokalnej społeczności), częściej są to branżowe partnerstwa, np. Małopolskie Partnerstwo na rzecz Kształcenia Ustawicznego, Pomorskie Partnerstwo na rzecz poprawy adaptacyjności firm i pracowników czy Wielkopolskie Partnerstwo na rzecz zarządzania zmianą gospodarczą w regionie. Regionalne sieci współpracy pełnią też nieco inną funkcję – są powoływane przez instytucje prowadzące podobną działalność, które chcą ze sobą współpracować, wymieniać się doświadczeniami, ale raczej w formule forum dyskusyjnego niż grupy roboczej. Regionalne partnerstwo może też być związkiem kilku czy kilkunastu partnerstw lokalnych. Przykładem może tu być Krajowa Sieć Grup Partnerskich na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju, której celem jest zapewnienie członkom Sieci, tj. grupom partnerskim wsparcia w rozwoju, dbanie o standardy usług świadczonych przez Sieć i poszczególne grupy, wspólne pozyskiwanie funduszy, wspólna promocja, jak również działania edukacyjne i popularyzujące samą ideę i kulturę partnerstwa.

Przykładem partnerstwa regionalnego jest Małopolski Pakt na rzecz Ekonomii Społecznej. Porozumienie konstytuujące Pakt zostało podpisane w marcu 2008 r. Jest to pierwsze w Polsce regionalne partnerstwo na rzecz ekonomii społecznej. Skupia ono szereg organizacji oraz działających w nich ekspertów reprezentujących wszystkie sektory: publiczny, pozarządowy oraz biznesowy. Celem Paktu jest wspólne promowanie idei ekonomii społecznej oraz wspomaganie i wzmacnianie podmiotów związanych z tą sferą gospodarki. Koncepcja Paktu zakłada lobbowanie zmian prawnych, działania edukacyjne, informacyjno-promocyjne, badawcze oraz realizację wspólnych inicjatyw. To platforma małopolskiego środowiska ekonomii społecznej do wyrażania opinii, rekomendacji, wymiany informacji oraz podejmowania potrzebnych działań na rzecz rozwoju ES w regionie. W ramach

Paktu istnieją cztery grupy robocze (prawna, ds. monitoringu PES, ds. systemu wsparcia ekonomii społecznej w regionie oraz spółdzielczości socjalnej). Nowe grupy robocze powstają w miarę zgłaszanych propozycji/problemów ze strony Sygnatariuszy Paktu. W 2012 r. zaplanowano powołanie grupy roboczej ds. marketingu w firmach społecznych. Bieżąca działalność Małopolskiego Paktu na rzecz Ekonomii Społecznej jest koordynowana przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie.

Jedną z inicjatyw podjętych w ramach działalności Paktu było utworzenie systemu wsparcia ekonomii społecznej w Małopolsce. Jego celem było zapewnienie trwałej infrastruktury wspierającej podmioty ekonomii społecznej oraz osoby fizyczne zainteresowane założeniem przedsiębiorstwa społecznego, dostępnej dla wszystkich mieszkańców Małopolski. System wsparcia powstał w oparciu o sześć komplementarnych projektów realizowanych w ramach Poddziałania 7.2.2 PO KL. Dzięki temu każda z grup docelowych miała zagwarantowany dostęp do różnorodnych form wsparcia: szkoleń, doradztwa oraz wsparcia finansowego w punktach rozmieszczonych na terenie całego województwa. Stworzenie systemu pozwoliło też na uniknięcie dublowania działań oraz zwiększyło zasięg działań promocyjnych.

4. Funkcje ekonomii społecznej w regionie i społecznościach lokalnych

Jak zauważa Hausner: „Nadrzędną funkcją ekonomii społecznej jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu” [2008a, s. 15], poprzez włączenie osób zagrożonych marginalizacją do gospodarki rynkowej. Podmiot, który spełnia tego rodzaju funkcję tworzy jeden z typów przedsiębiorstw społecznych, w literaturze zachodniej zwany WISE (ang. *Work Integration Social Enterprises*, WISEs) [Davister i in., 2004, s. 3-5]. W przypadku tego typu podmiotów branża tzn. zakres świadczonych usług jest sprawą drugorzędą.

Obecnie dużo się też mówi o funkcji dostarczania usług użyteczności publicznej – usług społecznych/towarów przeznaczonych dla słabszych grup społecznych (dostęp do mieszkań, dostęp do ochrony zdrowia, pomoc dla osób starszych lub niepełnosprawnych, włączanie słabszych grup społecznych, opieka nad dziećmi, dostęp do zatrudnienia

i szkoleń, zarządzanie sytuacją osób zależnych itp.) [Krajowy, 2012]. Ten typ przedsiębiorstw społecznych można nazwać usługowymi.

Powyższe dwie funkcje znajdują swe odzwierciedlenie w koncepcji opracowanej przez P. Sałustowicza [Sałustowicz, 2007, s. 12], który wyróżnia cztery podstawowe funkcje ekonomii społecznej:

1. „Ekonomia społeczna jako *jobmachine*” – koncentrująca się przede wszystkim na:
 - generowaniu nowych miejsc pracy, szczególnie dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym,
 - usługach w zakresie doradztwa zawodowego, szkoleń zawodowych, staży itp.,
 - ułatwianiu wejścia na tzw. pierwszy rynek pracy.

Laboratorium Cogito Sp. z o.o.

Spółka została powołana w 2005 r. przez Zarząd Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Psychiatrii i Opieki Środowiskowej w Krakowie. Jej celem jest prowadzenie działalności gospodarczej dla realizacji celów społecznych związanych z zatrudnianiem i rehabilitacją społeczno-zawodową osób chorujących psychicznie, ze szczególnymi trudnościami na rynku pracy. Laboratorium Cogito zatrudniając osoby chorujące psychicznie prowadzi nieprzerwanie działalność usługową w obszarach gastronomii, cateringu, obsługi hotelowej, obsługi szkoleń i konferencji, wypożyczania i serwisowania rowerów, a także realizuje szkolenia dla osób niepełnosprawnych chorujących psychicznie oraz pracowników systemu ochrony zdrowia i polityki społecznej. W skład Laboratorium wchodzi obecnie 3 firmy społeczne: Catering Cogito, Wypożyczalnia Rowerów Cogito i Ośrodek Receptyjno-Szkoleniowy Zielony Dół. Osoby chorujące psychicznie stanowią 70% pracowników Cogito. Laboratorium wykorzystuje metodę trenera zatrudnienia wspieranego, dzięki której część osób objętych procesem rehabilitacji zawodowej powraca na otwarty rynek pracy.

2. Ekonomia społeczna – jako sposób na łagodzenie napięcia między rynkiem a państwem socjalnym; koncentrująca się na dostarczaniu usług socjalnych dla jednostek, zbiorowości i wspólnot lokalnych, złasz-

cza tam, gdzie ani państwo, ani rynek nie są w stanie tego zrobić. W ten kontekst wpisuje się dostarczanie usług deficytowych z punktu widzenia danej społeczności lokalnej, w szczególności usług pomocy społecznej (usługi opiekuńcze, dożywianie), edukacji itp.

Fundacja na rzecz chorych na SM im. bł. Anieli Salawy

Od 2000 r. Fundacja zajmuje się opieką i pielęgnacją chorych w domu. Na podstawie umowy z Gminą Kraków, w wyniku wygrania otwartego konkursu ofert, Fundacja realizuje usługi opiekuńcze dla mieszkańców Śródmieścia w Krakowie. Zatrudnia przeszkolone opiekunki oraz dyplomowane pielęgniarki, które posiadają doświadczenie w opiece nad chorym w domu. Prowadzi również specjalistyczne usługi opiekuńczo-terapeutyczne dla osób z zaburzeniami psychicznymi na terenie całego Krakowa. W 1996 r. Miasto i Gmina Niepołomice przekazały Fundacji budynek w Woli Batorskiej, w którym powstało Centrum rehabilitacyjne Ostoja dla osób ze stwierdzeniem rozsianym. Fundacja prowadzi tam turnusy rehabilitacyjne, podczas których uczestnicy mogą korzystać z zabiegów usprawniających, psychoterapii indywidualnej i grupowej, brać udział w warsztatach terapii zajęciowej, wspierającej możliwości samodzielnego życia społecznego i zawodowego przez zdobycie nowych umiejętności, które pozwolą zastąpić ograniczenia fizyczne i dysfunkcje. Ponadto tworzone są grupy wsparcia dla nowo zdiagnozowanych, łącznie z nauką podstaw rehabilitacji i pielęgnacji.

3. Ekonomia społeczna jako „producent kapitału społecznego” – eksponuje się jej zdolność do mobilizacji i pomnażania kapitału społecznego, rozumianego jako:

- atrybut jednostki – zwiększający konkurencyjność jednostki ze względu na jej uczestnictwo w sieci społecznej (Coleman, Bourdieu),
- atrybut grup czy nawet całych społeczności – wzmacniający wzajemne relacje międzyludzkie, budujący zaufanie, które to elementy ułatwiają (są niezbędne?) ko-

ordynację działań na rzecz wspólnego dobra – „Tak jak i inne postaci kapitału, kapitał społeczny jest produktywny, umożliwia bowiem osiągnięcie pewnych celów, których nie dałoby się osiągnąć, gdyby go zabrakło (...)” (Putnam).

W tym wymiarze ekonomia społeczna ma możliwość „otworzyć dostęp do takich środków, jak: wymiana informacji, kontakty, współpraca i wymiana, zaufanie i wzajemność, ale także aktywnie wspierać i wspomagać korzystanie z nich przez jednostki czy grupy społeczne” [Sałustowicz, 2007, s. 14]

Lanckorona

Miejscowość znana dziś jako Miasto Aniołów jeszcze kilkanaście lat temu była senną wsią, w której nic się nie działo. Z inicjatywy lokalnej liderki Renaty Bukowskiej, której udało się zaangażować mieszkańców, odbył się jarmark, na którym można było kupić domowe wypieki, ręcznie robione serwetki, hafty. Dziś jarmarki to już tradycja. Każdego roku w grudniu odbywa się Święto Aniołów, podczas którego ma miejsce m.in. liczenie aniołów, przyznawany jest honorowy tytuł „Anioła Lanckorony”. Zimowe święto przyciąga do Lanckorony turystów z całej Polski. Dzięki wspólnym działaniom powstawały kolejne inicjatywy. Grupa liderek, które zorganizowały pierwszy jarmark założyła Stowarzyszenie Kulturalno-Ekologiczne „Na Bursztynowym Szlaku”, powstała firma społeczna „Horyzonty ITD”, Stowarzyszenie „Gościniec 4 żywiołów”, „Galeria Aniołów”, kawiarnia muzealna Cafe Pensjonat, sklep z rodzimymi produktami, m.in. słynnym lanckorońskim chlebem, wyrobami z lnu i aniołami z masy solnej. W powyższe działania chętnie angażują się mieszkańcy Lanckorony i okolic.

4. Ekonomia społeczna jako „szkoła demokratyzacji” – poprzez oddolne zaangażowanie, mechanizmy partycypacji i demokratycznego zarządzania (zwłaszcza wymagane w spółdzielniach) dokonuje się kształtowanie postaw demokratycznych, które w teoretycznym założeniu powinny, jako „nawyki”, przenosić się na inne dziedziny życia społecznego, w tym na sferę życia publicznego.

Spółdzielnia socjalna – ta forma prawna prowadzenia działalności gospodarczej wymusza demokratyczne zarządzanie; najwyższym organem spółdzielni jest walne zgromadzenie członków spółdzielni.

Dobrym przykładem kształtowania postaw demokratycznych może być przypadek członków 2 małopolskich spółdzielni socjalnych, którzy zostali wybrani do krakowskiej rady pożytku publicznego.

W przypadku tej ostatniej funkcji wątpliwości wyraża Hausner, pisząc: „Być może jest jednak i tak, że wystarczy, abyśmy się zgodzili, co do trzech pierwszych [funkcji, przypis autora], które jakoś wyznaczają obszar i zasady działania podmiotów ekonomii społecznej” [Hausner, 2008b, s. 5].

Sałustowicz nie wyróżnia jeszcze co najmniej dwóch istotnych funkcji ekonomii społecznej, które wydają się być ważne z punktu widzenia rozwoju regionu. Są to:

1. Funkcja pobudzania zrównoważonego rozwoju lokalnego bazującego na zasobach lokalnych, potencjale miejsca i ludzi, tj. lokalnych przewagach konkurencyjnych, takich jak np. walory przyrodnicze, krajoznawcze oraz dziedzictwo kulturowe. Mając na myśli mobilizowanie lokalnych przewag konkurencyjnych w ramach przedsięwzięć ekonomii społecznej, koncentrujemy się na produktach lokalnych funkcjonujących pod tzw. „marką lokalną” oraz związanym z nimi marketingiem terytorialnym. Budowanie marki lokalnej wiąże się z określeniem tożsamości społeczności lokalnej lub regionu – wartości przyrodniczo-kulturowych, specyfiki oraz cech, z którymi identyfikują się jego mieszkańcy. Informacje o społeczności lokalnej są podstawą do określenia przekazu marki lokalnej. Niosą one w sobie wartości, które zasadniczo wyróżniają je spośród lawiny dostępnych dóbr. Obejmują one:
 - bazowanie na walorach kulturowych, przyrodniczych i krajoznawczych,
 - przyjazność dla środowiska,
 - tworzenie lokalnych miejsc pracy,
 - promocja społeczności lokalnej.

Warto zauważyć, że ta funkcja może być realizowana przez kolejny, słabo omówiony w literaturze polskiej typ przedsiębiorstw społecznych, nastawionych na prowadzenie działalności gospodarczej w oparciu o zasoby społeczności lokalnej – wiedzę, doświadczenie, umiejętności mieszkańców płynące z tradycji, historii, uwarunkowań przyrodniczych itp. Myśląc o wspieraniu, warto zwrócić uwagę na ten nieco pominięty, jak dotąd, aspekt przedsiębiorczości społecznej w Polsce. W wyjątkowej sytuacji jest tutaj Małopolska, która niewątpliwie ma duży potencjał kulturowy, krajoznawczy i przyrodniczy.

Stowarzyszenie „Na Śliwkowym Szlaku”

Stowarzyszenie to Lokalna Grupa Działania, w skład której wchodzi 7 małopolskich gmin, tj.: Czchów, Gnojnik, Iwkowa, Łososina Dolna, Gródek nad Dunajcem, Lipnica Murowana, Laskowa. Działania prowadzone przez Stowarzyszenie opierają się na lokalnym bogactwie, jakim jest dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe. Śliwkowy Szlak to region o bogatych tradycjach sadowniczych, w którym wyrób suszonych śliwek przetrwał w niezmięnionej od dziesięcioleci formie, dlatego jego symbolem jest śliwka, która stała się łącznikiem promującym atrakcyjne miejsca. Śliwkowy Szlak to przede wszystkim oferta turystyczna: gastronomiczna, wypoczynkowa. Co roku w sezonie letnim jest organizowana akcja pod nazwą „Spotkajmy się na... Śliwkowym Szlaku”, podczas której śliwki są serwowane pod różnymi postaciami przez restauracje i gospodarstwa agroturystyczne.

2. Funkcja pobudzania postaw przedsiębiorczych, mobilizowania i rozwoju kompetencji związanych z funkcjonowaniem na konkurencyjnym rynku pracy. Funkcja ta dotyczy zarówno pracowników organizacji i zmian w kulturze organizacyjnej podmiotów (np. organizacji pozarządowych wkraczających na drogę samofinansowania działalności poprzez działalność ekonomiczną, w przeciwieństwie do bazowania na dotacjach, grantach, darowiznach), jak i poszczególnych osób – pracowników/udziałowców/członków przedsiębiorstw społecznych, którzy poprzez współodpowiedzialność za finansowe powo-

dzenie przedsiębiorstwa są niejako zmuszeni do rozwoju kompetencji przedsiębiorczych.

Przedsiębiorstwo Społeczne „Ognisko” Sp. z o.o. Ognisko zostało utworzone w 2007 r. przez Chrześcijańskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych, Ich Rodzin i Przyjaciół Ognisko. Przedsiębiorstwo to zatrudnia osoby niepełnosprawne oraz długotrwale bezrobotne, u których wystąpiły psychiczne konsekwencje długotrwałego bezrobocia. Na początku działalności w ofercie tego podmiotu znalazły się usługi utrzymania czystości oraz sprzedaż ceramiki użytkowej. W 2010 r. Zarząd Spółki podjął decyzję o rozszerzeniu działalności gospodarczej – otwarto bar „Przy ognisku” w jednym z krakowskich biurów oraz rozpoczęto świadczenie usług cateringowych podczas konferencji, szkoleń itp.

Dotychczas w Polsce nie były prowadzone badania zmierzające do skwantyfikowania faktycznego oddziaływania podmiotów ekonomii społecznej w szeroko rozumianym wymiarze społecznym i ekonomicznym, które mogłyby niejako udokumentować rolę tego sektora w powyższych obszarach. Niemniej jednak, widząc potrzebę badania oddziaływania społecznego (w zakresie realizacji wyżej opisanych funkcji) podmiotów ekonomii społecznej, są prowadzone prace nad opracowaniem metody mierzenia społecznej wartości dodanej PES¹³.

5. Wzmacnianie funkcji ekonomii społecznej w kontekście rozwoju regionu i społeczności lokalnych

Mówiąc o wspieraniu rozwoju w kontekście ekonomii społecznej, wydaje się zasadne by nie posługiwać się zwrotami typu „wspieranie ekonomii społecznej”, „rozwój ekonomii społecznej” itp. Nie chodzi przecież o rozwijanie idei dla samej siebie. Ekonomia społeczna – szeregami inicjatyw, narzędzi, sposobów działania – ma sens, gdy wspiera się to, co jest w niej najcenniejsze z punktu widzenia poprawy dobrobytu ludzi (czyli głównych podmio-

tów tego rodzaju działań). Należy więc konkretnie zdecydować, które z funkcji ekonomii społecznej są cenne z punktu widzenia regionu, społeczności lokalnych czy poszczególnych jednostek o określonych charakterystykach oraz które funkcje można realnie wspierać przy posiadaniu określonych w czasie możliwości (zasobów). Zasoby są niemal zawsze ograniczone, dlatego też należy podjąć trudną decyzję dotyczącą priorytetyzacji działań, które mają być wspierane (zwłaszcza finansowo, materialnie).

Wzmacnianie funkcji ES powinno odbywać się na trzech poziomach, tj. krajowym, regionalnym i lokalnym. Poziom centralny to przede wszystkim sfera rozwiązań systemowych – począwszy od ram prawnych funkcjonowania inicjatyw ekonomii społecznej, jak również polityczna decyzja, które z funkcji są priorytetowe z punktu widzenia polityk publicznych, a przez to wymagające wsparcia finansowego. Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej wytycza na poziomie centralnym 5 obszarów – priorytetów stymulowania ekonomii społecznej. Są to:

1. **Włączenie ekonomii społecznej do nurtu polityk publicznych na poziomie krajowym i regionalnym** (działania: głównie z zakresu koordynacji polityki wobec ekonomii społecznej na poziomie krajowym oraz na poziomie regionalnym¹⁴ oraz: samoorganizacja ekonomii społecznej i monitoring kondycji ES¹⁵).
2. **Działania regulacyjne w zakresie ekonomii** (działania: określenie otoczenia prawnego ekonomii społecznej, określenie zasad zamówień publicznych i pomocy publicznej wspierających rozwój ekonomii społecznej).
3. **System wsparcia ekonomii społecznej** (działania: bezzwrotne instrumenty finansowe, zwrotne instrumenty finansowe, system Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej, wsparcie rozwoju sieci kooperacji i partnerstw ekonomii społecznej).

¹⁴ Poziom regionalny budzi wątpliwości, zwłaszcza w kontekście opracowywanych w każdym województwie Wieloletnich regionalnych planów działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w regionie.

¹⁵ Małopolska od 2010 r. prowadzi cykliczne badania monitorujące kondycję małopolskich PES. Więcej na: <http://www.es.malopolska.pl/biblioteka-ekonomii-spolecznej/monitoring-malopolskich-podmiotow-ekonomii-spolecznej-2011.html>

¹³ W ramach projektu „Zintegrowany system wsparcia ekonomii społecznej” (Priorytet I. Zatrudnienie i integracja społeczna, PO KL).

4. Ekonomia społeczna na społecznie odpowiedzialnym terytorium (działania: wspieranie partycypacyjnych modeli badania potrzeb społecznych i planowania lokalnego, wspieranie lokalnej samoorganizacji i aktywności obywatelskiej, wspieranie rozwoju usług użyteczności publicznej poprzez ekonomię społeczną, wspieranie działań na rzecz zrównoważonego rozwoju poprzez ekonomię społeczną, wspieranie rozwoju działań na rzecz solidarności pokoleń poprzez ekonomię społeczną, Wspieranie rozwoju usług aktywnej integracji poprzez ekonomię społeczną)

5. Edukacja dla ekonomii społecznej (działania: kampanie edukacyjne, ekonomia społeczna jako element tożsamości kulturowej).

Na poziomie województwa małopolskiego wzmacnianie funkcji ekonomii społecznej było omawiane w trakcie szeroko zakrojonych, odbywających się przez niemal pół roku, spotkań towarzyszących tworzeniu *Wieloletniego regionalnego planu działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w regionie*. Dyskusje prowadzono w ramach:

1. Zespołu ds. ekonomii społecznej, w skład którego wchodzi przedstawiciele władz województwa, podmiotów reprezentujących sektor ekonomii społecznej, tworzących infrastrukturę wsparcia ekonomii społecznej, przedstawiciele samorządów: powiatowego, gminnego oraz środowiska akademickiego
2. Grupy roboczej „lokalnej”, w skład której weszli lokalnie działający przedstawiciele podmiotów ekonomii społecznej (PES) i jednostek samorządu terytorialnego (jst).
3. Grupy roboczej „otoczenia ES”, w skład której weszli przedstawiciele instytucji wspierających rozwój PES.

Głównym celem planowania działań z użyciem instrumentarium ekonomii społecznej – w kontekście rozwoju regionu – są „funkcjonalne społeczności lokalne wykorzystujące potencjał jednostek, grup i instytucji oraz zasoby terytorium, zdolne do podejmowania inicjatyw w obszarze ES, w tym profesjonalnie działających na konkurencyjnym rynku pracy podmiotów ekonomii społecznej” [Woźniak, 2002, s. 10]. Należy zwrócić uwagę, że w takim ujęciu rozwój regionu jest uzależniony od poziomu lokalnego – społeczności lokalnych. Dlatego też podstawowym celem wspierania działań z obszaru ekonomii społecznej z perspektywy województwa powinno być wzmacnianie wspólnot lokalnych w samodzielnym działaniu w omawianym obszarze. „To właśnie społeczność lokalna powinna być widziana jako podmiot ekonomii społecznej, który wykorzystuje instrumenty ekonomiczne dla podnoszenia jakości życia mieszkańców. Wydaje się, że to podejście może być szansą dla wielu wspólnot, szczególnie dla tych znajdujących się w gorszej sytuacji, bez atutów w postaci położenia czy zasobów naturalnych, z poważnymi problemami społecznymi (np. strukturalne bezrobocie). To właśnie te gminy powinny zwrócić uwagę na szanse, jakie daje ekonomia społeczna w postaci inicjowania przedsiębiorstw społecznych i włączania ich w sieć współpracy na rzecz rozwoju lokalnej społeczności, a także tworzenie lokalnych gospodarek w oparciu o zaangażowanie całej społeczności i wykorzystanie jej zasobów” [Frączak, Wygnański, 2008, s. 33].

Zakończenie

Ekonomia społeczna ze swoim instrumentarium ma szanse skutecznie realizować szereg funkcji istotnych z punktu widzenia rozwoju regionu

Tabela 1. Wzmacnianie funkcji ekonomii społecznej z poziomu regionu

Funkcje	Sposoby stymulowania z poziomu regionu – kierunki interwencji
Funkcja generowania miejsc pracy i aktywizacji zawodowej osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym	<ul style="list-style-type: none"> – wypracowanie systemu współpracy instytucji publicznych zajmujących się integracją społeczną i zawodową oraz podmiotów ekonomii społecznej w celu zintegrowania oferty wsparcia dla osób zagrożonych wykluczeniem – upowszechnianie dobrych praktyk oraz innowacyjnych narzędzi w obszarze aktywizacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – promowanie (np. przez kryteria strategiczne) projektów partnerskich instytucji pomocy społecznej, rynku pracy oraz podmiotów ekonomii społecznej wykorzystujących kompleksowe wsparcie społeczno-zawodowe na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – wzbogacenie zwrotnej oferty finansowej wspierającej rozwój podmiotów ekonomii społecznej nastawionych na (i) generowanie miejsc pracy i (ii) aktywizację zawodową osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym – rozwój systemu bezwrotnego wsparcia finansowego dla PES (w tym spółdzielni socjalnych) przeznaczonego na założenie lub rozwój inwestycyjny podmiotu, w powiązaniu z zatrudnieniem osób należących do kategorii wykluczonych społecznie

Tabela 1. Wzmacnianie funkcji ekonomii społecznej z poziomu regionu (cd.)	
Funkcje	Sposoby stymulowania z poziomu regionu – kierunki interwencji
Funkcja dostarczania usług użyteczności publicznej, w tym usług deficytowych	<ul style="list-style-type: none"> – upowszechnianie procedur przekazywania zadań użyteczności publicznej do realizacji PES – zapewnienie oferty zawodowych, specjalistycznych szkoleń umożliwiających nabycie kwalifikacji formalnych i doświadczenia zawodowego w zakresie realizacji usług użyteczności publicznej – wzbogacenie zwrotnej oferty finansowej wspierającej rozwój podmiotów ekonomii społecznej bazujących na dostarczaniu usług użyteczności publicznej, w tym deficytowych
Funkcja mobilizowania lokalnych przewag konkurencyjnych (prorozwojowa w kontekście działań na rzecz rozwoju lokalnego)	<ul style="list-style-type: none"> – wspieranie samorządu, mieszkańców oraz podmiotów ekonomii społecznej w zakresie działalności opartej o marketing terytorialny i produkt lokalny – wsparcie lokalnych partnerstw (istniejących i powstających) na rzecz inicjatyw bazujących na potencjale społeczności lokalnej – stworzenie systemu promocji miejsc „niewykorzystanego potencjału” z terenu Małopolski w oparciu o dziedzictwo regionu (produkty i usługi lokalne) w ramach ES – włączenie do istniejącego systemu promocji produktów turystycznych i regionalnych lub opracowanie małopolskiego systemu budowania marki produktu lokalnego PES (certyfikacja, promocja, dedykowane kanały dystrybucji) – wzbogacenie zwrotnej oferty finansowej wspierającej rozwój podmiotów ekonomii społecznej nastawionych na działalność bazującą na lokalnych przewagach konkurencyjnych – zapewnienie oferty zawodowych, specjalistycznych szkoleń umożliwiających nabycie kwalifikacji formalnych i doświadczenia zawodowego w zakresie działalności opartej o marketing terytorialny i produkt lokalny
Funkcja wzmacniania kapitału społecznego	<ul style="list-style-type: none"> – wzmacnianie poczucia tożsamości mieszkańców z danym terenem oraz świadomości związanej z wartościami kulturowymi danej wspólnoty, jak również partnerskich działań w tym obszarze (m.in. poprzez wsparcie w tworzeniu lokalnych strategii i programów rozwojowych ujmujących tę perspektywę) – oddziaływanie na kluczowych przedstawicieli społeczności lokalnych (poprzez np. szkolenia, warsztaty nt. korzyści związanych z realizacją partnerskich inicjatyw lokalnych w obszarze ekonomii społecznej oraz wspieranie i promowanie tego typu przedsięwzięć) – opracowanie oraz wdrożenie programu szkoleń, doradztwa, praktyk i konkursów dla liderów i animatorów lokalnych w obszarach związanych z praktycznym wymiarem działalności PES
Funkcja wzmacniania postaw obywatelskich	<ul style="list-style-type: none"> – upowszechnianie procedur przekazywania zadań użyteczności publicznej do realizacji PES (uspolecania zadań publicznych) oraz zlecania zadań finansowanych ze środków publicznych – wsparcie szkoleniowe i doradcze w obszarze partycypacyjnego zarządzania w podmiotach ekonomii społecznej oraz zarządzania partycypacyjnego w jst¹⁶
Funkcja mobilizowania postaw przedsiębiorczych	<ul style="list-style-type: none"> – kształtowanie postaw przedsiębiorczych w obszarze ekonomii społecznej wśród młodzieży na różnych szczeblach edukacji – wsparcie organizacyjne, merytoryczne i finansowe dla różnych form współpracy/tworzenia się sieci współpracy PES, biznesu i środowiska akademickiego – wypracowanie i wdrożenie systemu „poszukiwania” i kształcenia liderów PES – uzupełnienie istniejącej oferty kształcenia menedżerów PES o praktyczne aspekty dotyczące działalności ekonomicznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Zasady, 2010].

i społeczności lokalnych. Nie jest jednak remedium na wszystkie bolączki. Istnieje ryzyko, że tak mocno uwierzymy (już uwierzyliśmy?) w siłę ekonomii społecznej, iż bezrefleksyjnie będziemy chcieć za jej pomocą rozwiązywać wszystkie problemy – począwszy od niskiego kapitału społecznego, skończywszy na braku pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Niewątpliwie ekonomia społeczna ma ogromny potencjał – opierający się głównie na współdziałaniu oraz zdolności do innowacyjnego i elastycznego reagowania na problemy lokalne. Potencjał ten należy jednak wspierać rozważnie. Niezbędna jest tu rzetelna debata na temat tego, czy wszystkie inicjatywy mieszczące się w jej nurcie należy finansować, a jeżeli tak, to dlacze-

go (twarde argumenty pokazujące korzyści z każdej wydanej złotówki). Z obserwacji wynika bowiem, że pieniądze mogą wiele zdziałać, ale mogą też stać się fałszywą motywacją, co dla inicjatyw ekonomii społecznej może być początkiem ich końca. Wszelkie działania wzmacniające rozwój inicjatyw ekonomii społecznej muszą się zaczynać od pobudzenia aktywności społeczności lokalnych, tzn. obywateli, przekonania ich, że stanowią siłę sprawczą rozwoju swej wspólnoty lokalnej i że mają po temu zawsze jakiś potencjał, który należy tylko znaleźć.

¹⁶ Zarządzanie partycypacyjne zakłada uczestnictwo w procesach podejmowania decyzji publicznych, a także ich realizacji przez różnych interesariuszy (podmiotów sektora publicznego, prywatnego i społecznego), tworzących często sieci zależności (zob. [Podgórnjak-Krzykacz, Przywojska, 2012]).

Literatura

- Best** [2001], *Best Practices in Local Development*, OECD LEED.
- Bohdziewicz-Lulewicz M., Szczucka A, Worek B.** [2008], *Przedsiębiorczość społeczna w Małopolsce i jej wpływ na rozwój lokalny*, [w:] J. Hausner, A. Giza-Poleszczuk (red.), *Ekonomia społeczna w Polsce. Osiągnięcia, bariery rozwoju i potencjał w świetle wyników badań*, FISE, Warszawa.
- Bravo B., Wipszycka E.** [1988], *Historia starożytnych Greków. T. 1*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Chaskin R, Brown P, Venkatesh S., Vidal A.** [2007], *Budowanie potencjału społeczności lokalnych*, [w:] T. Kaźmierczak (red.), *Zmiana w społeczności lokalnej*, ISP, Warszawa.
- Davister C., Defourny J., Gregoire O.** [2012], *Work Integration Social Enterprises in the European Union: An Overview of Existing Models*, EMES, dostępne na: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/PERSE/PERSE_04_04_Trans-ENG.pdf (20.02.2012).
- Filek J.** [2012], *Teorie filozoficzne a ekonomia społeczna*, [w:] M. Frączek, J. Hausner, S. Mazur (red.) *Wokół ekonomii społecznej*, MSAP UEK, Kraków.
- Frączek P., Wygnański J.J.** [2008], *Polski model ekonomii społecznej – rekomendacje dla rozwoju*, FISE, Warszawa 2008.
- Giddens A.** [1999], *Trzecia droga. Odnowa socjaldemokracji*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Georgica J.P., Gorzelak G.** (red.) [1992], *Gmina, przedsiębiorczość, promocja*, Wydawnictwa Europejskiego Instytutu Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Gorlach K.** [2007], *Koncepcja rozwoju neo-endogenego, czyli renesans znaczenia wiedzy lokalnej*, [w:] K. Gorlach; M. Niezgoda, Z. Seręga (red.) *Socjologia jako służba społeczna. Pamięci Władysława Kwaśniewicza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Hausner J.** [2008a], *Ekonomia społeczna a rozwój*, skrypt 1, MSAP UEK, Kraków.
- Hausner J.** [2008b], *Ekonomia społeczna a rozwój*, *Ekonomia Społeczna Teksty*, FISE, Warszawa.
- Hryniewicz J.** [2000], *Endo- i egzogenne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów*, „*Studia Regionalne i Lokalne*”, nr 2(2)/2000.
- Instytucjonalizacja** [2012], *Instytucjonalizacja współpracy międzysektorowej na rzecz ES w Małopolsce. Kluczowe elementy wzorcowego porozumienia partnerstwa lokalnego. Materiał na potrzeby prac Małopolskiego Paktu na rzecz Ekonomii Społecznej*, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków.
- Jałowicki B.** [1993], *Polityka restrukturyzacji regionów – doświadczenia europejskie*, Wydawnictwo Europejskiego Instytutu Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Komendant-Brodowska A., Łukasiak P.** [2009], *Jak tworzyć dobro wspólne – nowa strategia animacji*, [w:] *Jak lokalnie budować dobro wspólne? Poradnik dla działających lokalnie. Doświadczenia pilotażowego programu Lokalne Partnerstwa Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności*, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, Warszawa.
- Krajowy** [2012], *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej* (projekt, czerwiec 2012), dostępne na: http://www.ekonomiaspoleczna.pl/files/wiadomosci.ngo.pl/public/korespondenci/portal_ekonomiaspoleczna/KPRES8.06.2012.pdf.
- Kwaśnicki W.** [2005], *Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej*, „*Trzeci Sektor*”, nr 2.
- Lisowska B.** [2012], *Eurodotacja na lewą spółdzielnię*, „*Dziennik Gazeta Prawna*”, nr 96(3234) (18-20 maja 2012).
- Nowak P.** [2011], *Nowy paradygmat rozwoju regionalnego na przykładzie wybranych regionów Europy Zachodniej*, Poznań, dostępne na: <http://www.wbc.poznan.pl/Content/178703/NowakPiotrS4240.pdf> (28.06.2012).
- Salustowicz P.** [2007], *Pojęcie, koncepcje i funkcje ekonomii społecznej*, *Ekonomia społeczna. Teksty*, FISE, Warszawa.
- Serafin R., Kazior B., Jarzębska A.** [2005], *Grupy Partnerskie. Od idei do współdziałania. Praktyczny poradnik*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków.
- Sobolewski A.** [2007], *Przez współpracę do sukcesu. Partnerstwo lokalne na rynku pracy*, Departament Rynku Pracy Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.
- Szacki J.** [2005], *Historia myśli socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Tennyson R.** [2006], *Poradnik partnerstwa*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków.
- Tennyson R.** [2010], *Poradnik animatora partnerstwa*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków.
- Woźniak Z.** [2002], *Funkcjonalna społeczność – zaradni obywateli. Priorytety strategiczne polityki społecznej Miasta Poznań*; UM Poznań, Poznań.

Social economy as an instrument of regional and local communities development

Abstract: The article aims at brief description of the beginning and position of social economy in the aspect of local communities and regional development. Social economy is based on participation and co-operation, therefore in the article the question of the role and principles of partnership creation, both on local and regional level, is deeply analysed. The authors intent also to consider the functions of social economy in development context, mainly at the local community level, as well as regional plans of strengthening municipalities and counties of Malopolska region in the scope of the use of instruments operating within the sector.

Key words: social economy, local communities and regional development, National Plan of Social Economy Development.